

Balázs Imre

„fekete korszaka” és „megvilágosodása”



Az 1966—1977 közötti évek Balázs Imre festészetének új szakaszát jelzik: a „fekete korszak” ez. Közvetlenül vagy jelképekben kifejeződő valóság-ábrázolását drámai, gyakran balladázó látomással váltja fel, mintegy kibontakoztatva művészetének sokféleségét: lírai, drámai, elégikus, tragikus, balladás... Összegezve: konfliktusos viszonyban áll a világgal.

Nyugtalanító, felkavaró élményeinek a kivetítése új kifejezőeszközöket igényel: képein eluralkodik a fekete, a mély-, főleg párizsi kék, a barna: a sötét, fanyar Van Dyck s a vöröses színea, továbbá a mélyvörös és a violásszürke. Ezeket főleg festőkéssel viszi a vászonra széles, erőteljes vonásokkal. A kés tükörfényesre simítja a gazdag pasztát, csak a síkok között maradó kevés többlet válik tarajszerűen érdekessé, ez ütemez, és változatosságot ad; a művész később rövid szórú szárazecsettel utánamintázza. Az ecsetről Balázs sohasem mond le teljesen, valószínűleg úgy érzi: a kés kizárólagossága modorosságához vezetne.

Mindinkább absztrahálódó tájképein a színek nagy ívelő formákban, felületekben kavarnak, a sötétek között fehérek villannak meg fenyegetően, drámaian. Ezekkel párhuzamosan Balázs az öregasszonyok témakörét indítja el. A tájrészlet többnyire átalmodott valóság, s nagyon leegyszerűsített, elvont környezetben, a képsík közepén vagy oldalt helyez el egy fáradt, töpörödött, révedező anyókat.

A *Téli udvaron* a hó megjelenítése szürkés-kék, okkeressárga és tompa szürkék változataiban a színek gazdag játékára ad lehetőséget. A festői izgalommal, pasztózan felhordott felületekre a művész később azonos hévvel könnyed, átetsző (lazúros) rétegeket helyez, még tovább fokozva a feszültséget, a hatás erejét. A kép tartalma tulajdonképpen ez a hallatlan festői öröm. Balázs, hasonló lendülettel, mintegy besuhintja az oldalt álló fa kékes-violás-zöldes, külön gyönyörűséget adó színsávjait. Az anyóka, a kép középterében, csaknem elvész a robbanó erejű szintobzódásban. A sötét színek művésze olyan fehérekkel kápráztat el, amelyekhez fogható kevesen festenek meg minálunk.

E témakörből az *Öregasszony* című arcképet említeném még. Kendős fej, előrelendült tartása teljes összhangú fájdalmas kifejezésével. Valami mélyről jövő keserűség néz ránk az arcról; mintha minden vérrel-verejtékkel húzott barázdát, amit a hegyvidék köves, rögös talajába vágott az eke, odavetült volna erre a csontos, szikár arcra. Önmagában forduló fájdalmában mégis ott feszül az a rendíthetetlen erő és kitartás, ami csak az idővel és megpróbáltatásokkal dacoló öregasszonyok sajátja.

Mindjárt itt említendő a *Kék madonna* fájdalmasan szép feje. Az olasz preneszansz, a trecento áhitata és tisztasága árad belőle, olyan koré, amelyik még nem túlozta el az új mesterségbeli eszközök csillogtatását a hit s a lelki vonások rovására: innen gyermekded romlatlansága. Balázs megörzi művén a makulátlan lélek áhítatát; a kicsit oldalt dűtött, drapériás fej is hagyományos. Am a megfestés módja teljesen mai, párás, sejtelmes, mennyeien kék tónusával, lágy, elomló, inkább csak jelzésekre szorítóközlésével vagy éppen a paszta gazdag mintázásával.

A Shakespeare-drámák számos alakját fogalmazta át Balázs a vászonra. Valamennyi közt a *Hamlet* tűnik legjelentősebbnek. A művész ívelő vonalakkal fogja egybe temperaeljárású művét, amelynek felületi hatása nemcsak himporosan hampus e módszer magas fokán, de a látvány csaknem párás ködben oldódik fel, mintha füstté válna. Mint maga a legenda, mint maga a hős...? A kép színtónusa a középtértékű hideg párizsi és mangánkék, ebbe olvad be, alárendelten, sok más is; a színeknek ez a lefokozottsága, végtelen finomsággal, szemérmes festőiséggel telíti Balázs remekét. Cselekménytelen kép, hangulatiságával ható; egyetlen ránézésre lenyűgöz. Különös kép: drámai lüktetésű, mégis egyensúlyos. Sajátos kék színe sejtelmes és halalos.

A történelem nagy megrázkódtatásai középkoroktól foglalkoztatták Balázst: a bábolnai felkelés, a madéfalvi veszedelem, később Dózsa felkelése. Hat darabból álló *Dózsa-sorozatát* a hetvenes évek elején festette. *Férfiak csoportja* című képén színek és formák ritmikus folytonosságával az inkább csak sejtetett ember-

tömegesen áthullámzó feszültséget érzékelteti. Sötétben, mint vészjósló hollók, sorakoznak az alakok — hollók színében. A paletta első pillanatra csaknem feketének tűnik; erős világításban és közről vizsgálva azonban a színek sokaságát fedezzük fel: gyönyörűen hangolt, töretlen, tiszta színek ragyognak fel zománcos fénnel a fekete rétegek közül. Balázs kerüli a látványos történelmi képek külsőséges, hatás-keltő eszközeit; festői-érzelmi elemekre épít. Lenyűgözi, felkavarja a nézőt, aki csak az összehatásra figyelhet; a sötét színekből alig kibontakozó alakok kényszerítik, hogy egészen közelről szemlélje a képet. A hasonló hatású *Asszonyok csoportjánál* ez a jelenség még hangsúlyozottabb: a nagyon sötét skála alatta marad annak a határnak, amelyet a szem megerősítés nélkül felfoghat, s ez már a képi közlés rovására megy.

Balázs történelmi festményeinek kérdésfeltevő jellege egészen nyilvánvaló: a múltban járva a mához szól velük. *Dózsa* tragikus arcképe nem ad semmilyen utalást korra, környezetre, sőt mintha mai alakot sejtetne; Spartacus-tól a negyvennyolcasokon át napjainkig a történelem bármely elbukott nagy népvezére lehetne ez a közel hozás és kontrasztok által hatalmas erejűnek mutatott hős. Átlósan emelkedő vonalú komponálásával, ami rendszerint lendületet, bizakodást fejez ki, a művész ezúttal zaklatott hatást ér el. Egyik kolozsvári kiállításán a *Dózsa*-portré mellé került a folytonosan lázban égő, önmagával s a világgal vívódó művész ön-arcképe. Hasonlóságuk figyelmeztet: Balázs nemcsak „történelmi témát” festett meg, hanem a küzdelem és bukás belülről átélt, mindig érvényes szépségét, illetve az általa kiváltott megrendülést.

A *Dózsa*-sorozattal Balázs a színértékek oly mély skálájához jut, amely már nem feszíthető tovább. Ezért a hetvenes évek közepétől fokozatosan visszatér a középértékekhez. Előadásmódja oldottabb, a tárgyi elemek mind jelzésszerűbbé halványodnak; az absztrakt felület nagyobb teret kap, s a tárgyi elemekkel egyenrangúan, festőileg többnyire még gazdagabban jelentkeznek. Az átmenet, a feloldódás szakaszában több leányfejet fest. Álmodozó tekintetű, elbűvölően szép leányfejek. Arcukon átszellemült befelé fordulás és rácsudálkozás a világra: a fiatal kor illanó, megfoghatatlan varázsa.

A *Kiskapu* témája hagyományos: dombok lábánál hegyes tetejű házak, de itt már egyszerűbben, összefogottabban jelentkeznek, az előtérben álló kapu pedig már teljesen absztrakt felület. Balázs ezt oly gazdagon díszíti — pasztával, bekarcolással, bekaparással, áttöréssel, csorgatással, s ki tudja még, hányféle eljárással —, ahogy szülőföldjén díszítik az ékítményekkel halmozott székely kaput. Az eredeti népi emlék nem egyszerű másolatként, hanem az ősi élmény magasrendű, elvont vetületében jelentkezik.

A mű sorsa — remekművé válása — olykor abban a néhány percben dől el, amikor lényege megfogalmazódik. Ehhez eljutni és parányit sem túllépni rajta — művészi ráérzés kérdése. Ilyen tökéletesen „eltalált”, „megérzett” alkotás a *Kapuban*. Szenvedő arcú, megtört tekintetű öregember: a művész édesapja, aki távollevő fiát várja vissza mindennap és minden éjjel. Ki merné megzavarni fájdalmas visszaemlékezését, teljes magába fordulását ebben a csöndes, homályos holdú éjszakában? A művész semmi esetre sem; itt minden éles szín harsanna, mint a felriaszító kiáltás, ezért olvasztja lágy szürke alaptónusba a barnákat, ezért súlypontoz mindössze néhány fokozódó fényfolttal — hold, kapufa, ruha. Teljes szintézis. A legteljesebb összhang.

Balázs nem szűnő érdeklődése az emberi arc iránt vezetett el az utóbbi években kisebb kiállításnyi portré megalkotására ismerős festőkről, írókról. Közülük csak egyre, *Nagy Pál festőművész arcképére* térek ki. A modell mélyen gondolkodó, önmarcangoló, túlérzékeny volt, meghajszolt ember lett. Sebezhetőségével tanártársai közül többen is visszaéltek, hiszen tudták, nem üt vissza. Finom, olykor maró szatírájának élet is inkább művészi és általános emberi gyengeségeken élesítette. Folyton kísérletező festő, ötletgazdag pedagógus volt, ez megmutatkozott szellemes posztumusz kötetében is. Ilyen összetett, bonyolult egyéniséget kellett tehát Balázsnak megragadnia. Első pillanatra a különös, nála szokatlanul világos sárga színek lepnek meg: fanyarak, mint az ábrázolt figurája. Hatalmas homlokdomború-lata hangsúlyozza kiváló szellemi képességeit. Az elsimított festék felületét pasztó-zusan festett ívek két karéjban koszorúzzák. Kopaszodó feje tetején néhány tüskésen égnek meredő hajszál mutatja, mennyire nem adott a külsőségekre. Mélyen ülő szeme szenvedésről árulkodik: kifelé tekint a világba, de befelé, önmagába lát. Az orr formája inkább csak jelzett, a szomorú szája ziláltan bomló bajusz borul.

Balázs legújabb művein döntő szerephez jut az absztrakt elem. *Óregasszony* című képén, négy év után, már nem lélektani kérdéseket vet fel, mint a korábbi változaton. A képteret a fejkendő tölti ki, ám az inkább valamilyen erdő- vagy ketrészlet látomásává absztrahálódik. A *Napraforgók* ebben a szakaszban már két

elhatárolt plasztikus tömeg festői megfogalmazásának tűnnek; mintha drágakövek volnának, azok is tovább díszítve, oly gazdag és változatos a megfestésük.

1978 és 1980 között Balázs festészetében a szerkesztés szilárdabbá, hangsúlyosabbá válik. Műveit ekkor sem építi rajzvázlatok hosszú sorára: az önmagában kiértelt élményt továbbra is egyenesen a vászonra vetíti ki. Színfoltokkal komponál; lágy színek elomló foltjai enyhítik a szerkesztés szigorú rendjét, és hangsúlyozzák az érzelmi hatást.

Igy történik ez az *Asszony krizantémokkal* (1978) című alkotásán is. A mű egymásnak felelgető színfoltjai teljesen egységesek: fehér, okkersárga, umbra-barna, égetett színea és angolvörös alkotja a kellemes meleg skálát. A tárgyi elemekkel szemben tisztán festői elemek kerülnek előtérbe: az arc különböző pontjaira pasztózus és bekaparásos hangsúlyok kerülnek; ezek helyenként (az orron például) önálló életet kezdenek élni anélkül, hogy az adott formákhoz alkalmazkodnának.

Az őskor mágusművészete erőt, erkölcsi támaszt adott a vadászát halalos veszélyébe indulóknak. Az igazi művész ma is érzésében, hitében, szemléletében erősíti és nemesíti az embert. Balázs festészetéből valamilyen felemelőlő átnemesítő erő árad, humánus magatartásának, feladatvállalásának kisugárzása.

Feladólétszámadata művészetében és tetteiben egyaránt megmutatkozik. Műterme mindig mindenki számára nyitva áll. A művészetben kételkedő, kiábrándult kartársai lelkiert merítenek megingathatatlan meggyőződéséből, emberszeretetéből, energiájából. Rendezi a Szövetség ügyeit, kiállításokat szervez, termet rendez, megnyitó beszédet mond városában és a fél országban.

Lobogva, teljes átéléssel és elképesztő gyorsasággal dolgozik. Kevés művész képes úgy összpontosítani, olyan hőfokon, akkora erőbedobással, mint éppen ő. Készen, önmagában hordja a képet; képzelete vetítívásznáról a már kiértelt, kikristályosított élményt sugározza festővásznára — vérmérsékletéből adódó lendülettel. A lobbanékony, gyors munka többnyire vázlatosságot eredményez: Balázs Imre folytonos feszültségben, rendkívül rövid idő alatt is, beérlett művet alkot. Nagyobb méretű képeit is egy ülésben festi fel, majd két-három újabb alkalommal kisebb kiegészítésekkel tökéletesíti. A részletek tudatos kiértelmezése képezi a szellemi finiszázst. Már-már vallásos áhitattal és átéléssel festett, biblikus hangulatú világi művei valamilyen örök időtlenséget árasztanak, amelyben moccan a múlt, és helyet kér a jelen.

Optikai szempontból a színek fellobbanása, izzása, érzelmi remegése adja meg a nagy festői felületek izalmát, drámai telítettségét. Egy esetvonás, egy bekaparás a festőkéssel, a festékmassza felroccsentése a pillanat hőfokán — sorsokat, jellemeket, emberi tartalmakat, sajátos vérmérsékletet fejezhet ki. Absztrakt részletekben már-már a gesztusfestészet lendületével és sugallatával, az alkotó türelmetlenség oly magas hőfokán, hogy a kép felületén gyakran maradnak apró, véletlenszerűnek tűnő elemek, befejezetlenségek, dadogások. Ezek a festői sejtések éppen feltűrő ösztinteségükkel válnak vonzóvá.

A gesztus Baláznál sohasem öncélú — a lélek, a lét belső üteméből adódik és válik drámaivá. (Ezért érzem azt, hogy *totális piktúrájának* további fejlődésiránya egy nálunk ismeretlen műfajt jelez előre: a drámai absztraktot.) Ez a drámaiság közelíti a Nagy István-i lendület felé, mély átérzései az emberi sorsokat összegező derkovitsi vagy a vivódó, a világot jelképesen értelmező Nagy Albert-i piktúra irányába mutatnak, bölcsen, meggondoltan felrakott sötét harmóniájú szinskálái pedig Barcsayt idézik. Innen művészetének hagyományossága és azon messze túllépő kortársi jellege, mert alkati adottságai egyben el is távolítják eszményképeitől. Ösztönös festőisége, kifejezőereje az erdélyi tájgyökereken túl egy mélyértelmű, egyetemesen európai piktúra felé közelíti.

Igy születnek, e kettő összeötvöződéséből, sajátos figurális-absztrakt kompozíciói. Vásznain, kavargó színfoltjaival, kifejező esetjárásával megrázó, gyakran a tragikumig menő léggört teremt, ezzel sugallja az ábrázolandó alak sorsát, lelkületét oly festői erővel, hogy maga az alak már szinte önként kívánczodik, kínálkozik a megteremtett festői környezetbe. Arcképei erejét a képszerkesztés tömörítésével fokozza: a fej többnyire életnagyságnál nagyobb és egészen közel hozott; a néző szinte beleegázolhat a lélek így feltárt rejtelmibe. Balázs többnyire felfedez valamit modelljein abból az áldozatkészségből, ami őt az emberekhez köti, abból az áradó melegségből, amellyel ő közelít felénk; csaknem valamennyi arcát ugyanaz a lélekből fakadó melegség önti el. Az ilyenfajta figurális vagy portréfestészet feltételezhetően időszerű marad, mert a lélek aranyfedezetére épül, mert értékei elidegenedő világunkban mind nagyobb erőt, mind szükségesebb vizsgálatást adnak.

Balázs azt kínálja fel, amire a ma mélyen érző embere szomjazik. Hit nélküli korunk sámánja, papja ő; a szépség megtisztító és átnemesítő erejét hirdeti.

Részlet egy hosszabb tanulmányból